

המבריק

משנה

הוא היה יהודי שמאז ילדותו התהדר **במראה קוזקי** ובאקדחים שלופים | ואז פרצה מלחמת העולם השנייה ופולין נכבשה בקרב בזק | העולם רעד, האינטלקטואלים הפולנים הושמדו, הממשלה ברחה ורק יהודי אחד נסע לטיוולים מסעירים בכל רחבי אירופה | ועדיין כמה שאלות נותרו פתוחות: **מדוע בחר המודיעין הבריטי לחסל אותו?** ובעיקר: האם היה בכוחו לשנות את מהלך ההיסטוריה? | **החוקר ד"ר יעקב פולקוב משוכנע שכן.** ויש לו גם הסברים | הסיפור במלואו

נועם פלאי

צילום: אריאל אוחנה ואיי פי

"האישי המסתורי הזה יכול היה לשנות את ההיסטוריה" ד"ר יעקב פולקוב

דאג להבריוח. הנשיא פרנקלין רוזוולט לוחץ את ידו של הגנרל ולדיסלב סיקורסקי, המפקד העליון של הצבא הפולני וראש ממשלת פולין הגולה

רז, ת"ש (1940)
 "אתה בטוח שהוא יכול לעזור לי?"
 השואל, פולני בשנות העמידה, נראה קצת מתוח. אפשר להבין אותו: הוא מצונן במעיל, מנסה להתגונן מהצינה של החורף הפריזאי שהוא כאין וכאפס לעומת החורף שפקד את הבית שעזב. הכובשים הגרמנים עושים שמות בפולין, מדכאים בברוטליות את האוכלוסייה המקומית, מחסלים את האליטה האינטלקטואלית הפולנית, שלא לדבר על מה שהם מעוללים לאוכלוסייה היהודית.

בהשוואה לכך שלושה קילוגרמים של פלטינה הם לא סיפור גדול. "אין בעיה", הוא אמר בחיוך. "אביא לך אותם בנסיעה הבאה שלי". אבל האורח לא היה נראה רגוע. "יש נקודה נוספת שעלולה להקשות את העבודה", הוא הוסיף בזהירות. "אני חייב להזהיר אותך שבדירה שלי שוכנים כעת קציני גסטפו". בשלב הזה מיקיצינסקי לא היה יכול להתאפק מלצחוק. "קציני גסטפו? מה הבעיה?" הוא אמר בטון נונשלנטי. "נעיף אותם ונביא לך את הפלטינה".

לעצור את השואה

הם היו שני מרגלים יהודים פולנים: האחד סמסון מיקיצינסקי, איש עסקים אמיד שחצה את גבולות פולין הכבושה ואירופה בזמן המלחמה כאילו היו האיחוד האירופי בן ימינו, נוסע במכוניות יוקרה ומתארח במלונות פאר. הוא הציל עשרות אם לא מאות יהודים, ואלמלא היה השני הוא היה מציל עוד יותר מיקיצינסקי היה לאחד מאנשי הקשר הבולטים של ההנהגה הפולנית הגולה, ביצע משימות רגישות בעבורה ואף ניסה לגשר ביניה לבין השלטון הנאצי כדי להציל מפולין את מה שניתן ממש מתחת לאפו של צ'רצ'יל.

מולו עמד אחר: אֶדְוָרְד שְׂרָקֵיבִיץ'. יהודי משומד בשם משה שפירא שהמיר דתו לקתולית, איש הביון הפולני שנעשה לסוכן כפול לטובת הבריטים וסייע להם להשתלט על גופי המודיעין הפולניים כדי לנטרל את ההנהגה הפולנית, העצמאית מדי לטעמם. הוא הפנה עורף לאמונתו, למולדתו ולבסוף

אבל כאן, בצידה השני של אירופה, הרחוב נראה שלו למדי. לפחות לעת עתה. הם נכנסים. האווירה ניחוחה. המארח, אדם גדול-גוף בעל מראה קוזקי, יושב בנחת ומקשיב לדבריו של איש שיוח, הגולה מפולין הכבושה. שום דבר במראה שופע הביטחון לא רומז על הימים הקשים שארצם עוברת. כאן, לפחות, נראה שהפרוטה מצויה, והמארח בבגדיו המהודרים ובמלונות הפאר שבהם הוא מבקר לא עושה כל מאמץ להסתיר זאת. אם כבר, להפך.

האורח מספר לו שהוא נאלץ, כמו גולים רבים אחרים, לעזוב את ביתו בהתראה קצרה, לארוז מיטלטלים מעטים וחיוניים בלבד. רגע לפני שעזב את ורשה הוא הספיק להטמין בביתו חבילה קטנה בת שלושה קילוגרמים של פלטינה, סכום שיכול להציל חיים לא מעטים בימים טרופים אלו. "שמעתי", הוא אומר למארח, "יש לך קשרים שיכולים לסייע לי לחלץ את הסחורה היקרה מתחת לאפם של הכובשים הגרמנים. אם תסייע לי בזה תתוגמל היטב. שליש מהסכום יהיה שייך לך".

פגישות מהסוג הזה היו בשביל סמסון (שמסון) מיקיצינסקי דבר שבשגרה. פולין הכבושה הייתה סגורה ומסוגרת, אבל לא בשביל אנשים כמוהו. ממשדרו שברחוב פראסקטי היוקרתית שבוורשה הוא ניהל אינ-ספור בקשות כאלו, שכללו הברחה של רכוש, חומרי תעמולה ואף אנשים. רק לא מזמן הוא יצא מפולין במכונית יוקרה, נהוגה בידי קצין האבְוֹר (Abwehr – מטה המודיעין הגרמני) אותה. במושב האחורי ישבו לא פחות מאשר בתו ורעייתו של ולדיסלב סיקורסקי, ראש הממשלה הפולני הגולה.

הפלישה הגרמנית שמה קץ לא רק לחמש עשרה שנות עצמאות פולנית, אלא גם לעצם הניסיון של המעצמות האירופיות לעצב את הסדר העולמי, ולצקת בתוכו הגיון ויציבות

גם לשותפו: המפגש בין השניים הסתיים בחיסולו של הראשון על ידי האחרון, במבצע חשאי שהבריטים ראו כאחת ההצלחות הגדולות שלהם באותה עת בזירה המזרח תיכונית. אבל כל נקדים את המאורח.

סיפורן הנשכח של שתי הדמויות שההיסטוריוגרפיה הפולנית בחרה להצניע ואף לגנות, נחשף כעת על ידי ההיסטוריון ד"ר יעקב פלקוב, עמית אורח באוניברסיטת אוקספורד ומרצה באוניברסיטת תל אביב ובאוניברסיטת רייכמן, בספרו 'בין היטלר לצ'רצ'יל' שיצא לאור לאחרונה (הוצאת מאגנס). בספר הוא מתחקה אחר סיפורו הלא ייאמן של מיקיצינסקי, שפעל בסיטואציה הבלתי אפשרית של תחילת הכיבוש הנאצי כאילו שהחוקים האכזריים של המלחמה אינם חלים עליו, כמו גם אחר סיפורו של יריבו הבוגד שהיה אחראי בסופו של דבר לחיסולו.

הטענה שהאשימה את מיקיצינסקי בריגול לטובת הנאצים, מנעה ממיקיצינסקי לשנות במו ידיו את מהלך ההיסטוריה

האירוע האחרון אולי לא מוכר למרבית האנשים, אבל לפי פלקוב מתברר שהיו לו משמעויות דרמטיות. ייתכן שאותו חיסול מפוקפק, שנעשה מכוחה של הטענה חסרת הביסוס שהאשימה את מיקיצינסקי בריגול לטובת הנאצים, מנע ממיקיצינסקי לשנות במו ידיו את מהלך ההיסטוריה. מי יודע, אולי מלחמת העולם השנייה מעולם לא הייתה פורצת או ליתר דיוק לא הייתה מתפתחת למלחמה עולמית, על כל המשתמע מכך. נשמע הזוי? כדי להבין את הטיעון מציג פלקוב פרק לא ידוע של מלחמת העולם השנייה: העובדה שבמשך תקופה ארוכה פולין היו ניסיונות הידברות בין הממשלה הפולנית לגרמניה. האחרונה ניאותה לסיים את הלחימה ולהותיר על כנה "מדינה פולנית שיווית" קטנה, נעדרת צבא או יכולת לנהל את יחסי החוץ שלה בעצמה, אבל בעלת סמכות אוטונומית בכל הנוגע למדיניות הפנים שלה.

זה כמובן נשמע סותר את הנרטיב של מלחמת העולם השנייה כפי שנתפס בעולם. אנו רגילים לראות את הפלישה לפולין כאות לפתיחת מלחמת העולם השנייה, ומכאן ואילך כל יתר האירועים:

עמד בינו ובין היטלר. וינסטון צ'רצ'יל

מלחמה עולמית טוטלית, רצח המונים וכמובן השואה הנוראה נראים תוצאה בלתי נמנעת של האירועים שקדמו להם. לפי פלקוב הגישה הדטרמיניסטית הזו של המציאות מחמיצה את ההזדמנות הגדולה שבה בהחלט היה ניתן למנוע את כל זה, והסיפור של מיקיצינסקי מוכיח את זה. "אנשים רבים, בהם לא מעט היסטוריונים, רואים את הספר 'מין קאמפף' שכתב היטלר, שבו כתוב כל מה שהוא אכן עשה לאחר מכן, כולל כיבוש מזרח אירופה לצורך הגדלת מרחב המחיה וה'פתרון הסופי', ומסיקים מכך שכל התהליך הוביל לאותה נקודה ידועה מראש. אבל המציאות מורכבת יותר. 'פוליטיקאים מתנהלים בתוך המרחב שמאפשרות להם הנסיבות, וישנו פער גדול בין מה שהם אומרים לבין מה שהם עושים בפועל', אומר ד"ר יעקב פלקוב בריאיון ל'משפחה'. 'באותה נקודת זמן של תחילת הכיבוש בפולין, הדברים היו יכולים להתפתח לכל מיני אפיקים לפני שהמצב התדרדר למלחמה עולמית כוללת'."

מזרח אירופה חדש

הכל התחיל בי"ז באלול תרצ"ט (1 בספטמבר 1939). הכוחות הגרמניים פלשו לפולין אחרי שאנשי האס-אס, לבושים במדים פולניים, חדרו לבניין תחנת השידור בגליביץ והכריזו שמעתה הוא בידים פולניות. היטלר ימ"ש מנה את התקרית הזו ב-21 התקריות ש"קרר" בגבול עם פולין, והורה לוורמאכט הגרמני לנקוט צעדים הגנתיים מצידו השני של הגבול. השלטונות בפולין ידעו זה מכבר שמלחמה עם גרמניה הנאצית היא עניין של זמן. ההערכה המקובלת הייתה שפלישה שכזו תקרה בסביבות שנת תש"ב (1942), אך כאשר היטלר הפתיע את העולם שבע קודם לכן בהסכם שנודע בשם "הסכם ריבנטרופ-מולוטוב" שאותו כרת עם יריבו המושבע סטלין, השעון החל לתקתק בספירה לאחור בקצב מדאיג במיוחד. הפלישה הגרמנית המפתיעה מנעה מהשלטונות הפולניים להשלים את גיוסם של כוחות המילואים באופן אפקטיבי. רבים מהחיילים לא הספיקו להגיע לקו החזית בזמן, למעשה היה זה קו החזית שהגיע אליהם.

מלכתחילה מצבה המדיני של פולין לא היה מזהה. תקועה בין שתי מעצמות עוינות שביקשו לבלועה, פולין השליכה את ידה על מעצמות המערב אף שהייתה קרובה הרבה יותר מבחינה אידיאולוגית למדינות הפאשיסטיות של מזרח אירופה. הכוחות הפולניים השתדלו לעכב את התקדמותם של הנאצים עד להגעתה של תגבורות בריטית או צרפתית, אבל זו בוששה לבוא.

הכלי האחרון שנותר לצבא הפולני היה הטייסים האיקוניים שלהם, אך לאחר שבועיים של מאבק עיקש הוכרעה המערכה האווירית, ורבים מהטייסים נמלטו כדי להצטרף לכוחות בעלות הברית המערבי. באותו זמן בדיוק הצליח הצבא הגרמני לכתר את ורשה. ההתנגדות הפולנית התנדפה לה, ולגרמנים לא נותר אלא לחלוק את השלל עם הסובייטים שפלטו ממזרח. כיבושה של פולין ומחיקתה מהמפה הושלמו.

הפלישה הגרמנית שמה קץ לא רק לחמש עשרה שנות עצמאות פולנית, אלא גם לעצם הניסיון של המעצמות האירופיות לעצב את הסדר העולמי ולצקת לתוכו היגיון ויציבות. רק שנה קודם לכן הופיע נוייל צ'מברלין, ראש ממשלת בריטניה, מנופף בדפי הסכם מינכן ומתפעל מכך שהצליח להשיג "שלום בזמננו". כעת הוא הפך ללעג ולקלס וכמוהו כל מי שהמשיך להזות על אי של שפיות בתוך אוקיינוס של אי-שפיות.

אבל גם בתוך הכאוס הגדול ביותר תמיד יהיו כאלו שימצאו הזדמנויות. כמו סמסון מיקיצי'נסקי, למשל. בזמן שההנהגה הפולנית הייתה אובדת עצות, מעמדו האישי והכלכלי הלך והתעצם; בשעה שהמדינה הפולנית נכנסה למשטר ברוטלי של כיבוש אכזרי, הוא חצה את גבולותיה של אירופה כאילו הם לא קיימים, מציל בני אדם ורכוש.

טיול בעין הסכנה

מיקיצי'נסקי נולד למשפחה יהודית, ככל הנראה אמידה. הוא החל ללמוד משפטים בצעירותו, אך לימודיו נקטעו במלחמת העולם הראשונה כי הוא גויס לשרת בחיל התותחנים הצארי, ואף הגיע לדרגת קצין. "הוא היה סוג של קוזק", מתאר פלקוב. "אדם גדול-גוף שהסתובב תמיד עם אקדח".

מיקיצי'נסקי הפך לאיש עסקים אמיד

שהסתובב בבירות אירופה, בהן ברלין ופריז, ואף ניסה לבחוש בקדרה המודיעינית. בתקופה מסוימת הוא היה במעקב של המודיעין הפולני עקב קשריו עם הסובייטים, ולאחר מכן הציע את עצמו למודיעין הפולני כדי לשמש סוכן כפול. הקשר עימו נותק לאחר שהידעיות שסיפק לא היו מהימנות. המפעיל הפולני שלו קבע שמדובר ברמאי.

בבית שבו גדל מיקיצי'נסקי לא הייתה זיקה בולטת ליהדות, והשפות המדוברות היו רוסית ופולנית אך לא אידיש. למרות זאת מיקיצי'נסקי נשא אישה יהודייה – סופיה סגל מדווינסק – ולדברי פלקוב נראה שהזהות היהודית גברה אצלו בשנותיו האחרונות.

הכיבוש הנאצי בפולין לוהה בכאוס. הנאצים בזזו מכל הבא ליד, שרפו בתים על יושביהם, רצחו באכזריות גברים, נשים ותינוקות, בפרט יהודים. הדרכים בפולין היו מלאות בגוויות של תושבים שניסו להימלט ונפלו קורבן להפצצות הלופטוואפה הבלתי פוסקות. חוקי המוסר האנושי הלכו ונפרמו, מפנים מקום למפלצת הנאצית שהייתה עתידה לתפוח לממדים שאיש לא שיער.

דווקא באותה תקופה הזויה בלטו יכולותיו של מיקיצי'נסקי. בשעה שהכל היו חסרי אונים, הפכו אותו השפות הרבות שדיבר והיכולות שלו ליצור קשרים עם גורמים שונים ולשחד את מי שהיה צריך לאחת הדמויות היעילות להנהגה הגולה בפולין. מיקיצי'נסקי השיג גם דרכון דיפלומטי צ'יליאני שהעניק לו חסינות דיפלומטית, ובנה לעצמו קשרים אישיים עם בכיר בהאבּוּוּה, מנגנון המודיעין הגרמני, שהזדהה תחת השם הבדוי כנראה: ד"ר שולץ.

הקשרים שיצר לעצמו סייעו לו לחלץ אנשים שונים מגבולות פולין, בהם דמויות ידועות מהחברה הפולנית הגבוהה. אחד המסעות האלו שאותו התחיל ברכבו הפרטי, כונה בפי המודיעין הפולני "מסע יוקרה". כותבי הדו"ח הודו שאין להם שמץ של מושג מניין מימן מיקיצי'נסקי את ההוצאות הגדולות של מסע התענוגות לכאורה בלב התופת.

השמועות על מחולל הניסים בוורשה הכבושה פרשו כנפיים ועד מהרה הגיע מיקיצי'נסקי לדמויות הבכירות

נוקמים באכזריות. ערי פולין המפגזת

בזמן שההנהגה הפולנית הייתה אובדת עצות, מעמדו האישי והכלכלי של סמסון מיקיצי'נסקי הלך והתעצם

כאן דלפו הסודות. מטה האיבוחרי של המודיעין הגרמני

בהנהגה הפולנית הגולה. אלו סידרו לו פגישה קצרה עם ראש הממשלה הגולה שיקורסקי והיא הניבה תוצאות מדהימות: תוך רבע שעה בלבד זכה מיקיצי'נסקי לאמונו הבלתי מסויג כמעט של ראש הממשלה, שביקש ממנו להעביר מסרים מרגיעים לשורה של אישים בפולין הכבושה, כולל לרעייתו ולבתו. כל זאת בלי שמיקיצי'נסקי עבר אפילו בדל של ברור ביטחוני.

בהמשך חילץ מיקיצי'נסקי את שתי הנשים ודאג להוציא אותן מתחום שיפוטו של הממשל הכללי (גנרלגוברמן) לפריז. במהלך ה"טיול" לא שכח מיקיצי'נסקי לעצור גם בברלין הנאצית. הוא נכנס ללוע הארי ויצא ממנו בשלום. לימים, כשנעצר מיקיצי'נסקי ונחקר, הוא טען שלא גבה תשלום כספי עבור חילוץם של האנשים שהוציא מפולין. לדבריו את רווחיו עשה ממשלוחי הכסף שהממשלה הגולה העבירה דרכו לפריז ומהם גזר עמלה.

זו הייתה כנראה עמלה לא קטנה, שכן לאחר מותו נמצאו סכומי כסף אדירים שהחזיק בחשבונות בנק שונים ברחבי העולם. רק באחד מהם, בניו יורק, שכן סכום שהיה שווה למאה משכורות חודשיות של עובד אמריקני ממוצע באותה העת.

המודיעין הבריטי לא מצא דרך אחרת להסביר את האמון התמוה הזה שניתן בו, מלבד המצב הנואש שבו היו שרויים בכירי הממשל הפולני, שהשאירו את בני משפחותיהם מאחור בידיעה שהנאצים משחרים לכוזה טרף בדיוק. אומנם גם אם יש היגיון נוסף למהלך, כמו רצון למצוא נתיב תקשורת שיעקוף את אנשי הסניציה (- ההפיכה הצבאית) הפולניים, שהיו אופוזיציה לממשלה הגולה וישבו על ערוצי התקשורת הרגילים, אין ספק שמיקיצי'נסקי נתפס בעיניהם כמעט כמחולל פלאות.

לא סתם חלק מהאנשים שהציל מתארים אותו כ"מלאך שירד עליהם משמיים" בתקופה חשוכה זו.

לעצור את השואה

השליחויות שעשה מיקיצי'נסקי לשיקורסקי לא היו השיא שאליו הגיע במסגרת פעולות הריגול שלו. שיקורסקי אומנם היה ראש הממשלה, אבל לידו ניצב איש חזק לא פחות ואולי אפילו יותר: פרופ' סטניסלב קוט, שהתמנה לשר הפנים בממשלה הפולנית הגולה. מיקיצי'נסקי הפך לאיש אמונו והלה שלח אותו לשליחויות רגישות הרבה יותר מאשר מסירת דרישת שלום לקרובות משפחה או הברחת מזומנים. קוט ביקש ממיקיצי'נסקי לנהל משא ומתן עם גורמים בכירים בממשל הגרמני: השגריר הגרמני באוקרה פרנץ פון פאפן, וכן עם הדיפלומט אמיל פון רינטלן, שהיה מקורב לשר החוץ הנאצי יואכים פון ריבנטרוף.

מה יש ליהודי-פולני לשוחח עם בכירים נאצים בשעה שהללו טובחים בבני עמו ומדכאים את בני מדינתו? מסתבר שלא מעט. כפי שטוען פלקוב, קוט ניסה לרקום בין הכובשים לכובשים הסכם שיתיר לפולין אוטונומיה חלקית ללא יחסי-חוץ עצמאיים, בדומה למשטר וישי שהייתה גרמניה עתידה להקים לימים עם צרפת. לדברי פלקוב לא היה מדובר בחלומות באספמיה. בניגוד למה שמקובל לחשוב באותה תקופה היו בגרמניה גורמים שגילו עניין אמיתי בסימוה של המלחמה בתנאים נוחים לגרמניה, בעיקר מקרב אנשי הצבא והאבּוּוּה.

"את חלון ההזדמנויות בפולין אפשר לחלק לשתי תקופות", אומר פלקוב. "התקופה הראשונה היא בחודשיים הראשונים של המלחמה. פולין הייתה נתונה אז במשטר צבאי שניסה לבנות איזושהי תשתית לשיתוף פעולה עתידי עם האוכלוסייה הפולנית הכבושה. לאחר הקמת הממשל הכללי פולין עברה לידיים של דמויות מהמפלגה הנאצית, כמו שר הפנים הימלה. היו מי שניסו למצוא דרך לסיים את המלחמה וגרמניה לא שברה את כל כללי המשחק לגמרי:

"היא כיבדה עדיין שגרירויות זרות ולכן מיקיצי'נסקי השתמש בדרכון הזר שלו. עדיין היו גורמים שניהלו מדיניות עצמאית יחסית, הרבה פחות קיצונית מהעמדה של המפלגה הנאצית בנקודת הזמן הזו. אנשים בגרמניה עדיין לא חשבו על המלחמה כמלחמה עולמית והם לא ראו את עצמם ככאלו שפועלים לגמרי מחוץ לסדר הבין לאומי. זאת הייתה

מיקיצי'נסקי פותח להגיע לפגישה באיסטנבול, שבה הוגשה לו כוס קפה עם מנה משולשת של סם הרדמה - אלא שסם הרדמה לא פעל

התקופה שבה מיקי'צ'נסקי פעל, ושם אולי הייתה הזדמנות אמיתית גם לשנות את מהלך העניינים.

זה קצת שונה מהנרטיב המקובל שרואה את מלחמת העולם השנייה כתהליך שסופו ידוע מראש כבר מהרגע הראשון. אתה טוען שהיו הרבה נקודות שהיה ניתן לחזור בהן אחורנית, לפחות בהתחלה?

"נכון. אני חייב לציין שאני מייצג בדברים שלי גישה בתחום המחקר ההיסטורי ומדעי המדינה שנקראת ריאליזם. יש גם גישות אחרות שרואות את הדברים בצורה אחרת. אני חושב שגם אם לא הייתי ריאליסט לפני המחקר על מיקי'צ'נסקי, יש סיכוי לא רע שהייתי הופך לכזה בעקבותיו. הסיפור שלו ממש ממחיש את הרעיון הזה, שאירופה לא נכנסה למצב של אל-חזור כבר מהרגע הראשון. "דרך אגב, קשה לי לא לחשוב בהקשר הזה על הפלישה הרוסית לאוקראינה. גם כאן, אפילו שחלק גדול מהעולם רואה את רוסיה כמי ששברה את המוסכמות הבין לאומיות, ועל אף הצורה הברוטלית שבה הם מתנהלים באוקראינה, אתה רואה שהם עדיין לא רואים את עצמם בצורה זו. בעיני עצמה רוסיה מרגישה שהיא עדיין משחקת בכללים המקובלים, שהיא עוד לא שברה את כל הכלים. גם בגרמניה של 1939-1940 הרבה אנשים חשבו כך".

חיסול בחולות חיפה

המהלך האחרון שניסה מיקי'צ'נסקי להוביל היה גם זה שהביא בסוף למוות. לשיקורסקי ולקוט היו מתנגדים בממשלה הגולה של פולין: אנשי הסנציה שבראשם עמד הגנרל סוסנקובסקי. ככל שמעמדו של מיקי'צ'נסקי הלך וגדל, וככל שהוא הפך להיות איש קשר משמעותי שאפשר לשיקורסקי לנהל מדיניות עצמאית, כך גדל הרצון של המחנה המתנגד לסלק אותו מהדרך.

נוסף על כך היו גם הבריטים: לכאורה בעלי בריתה של פולין. כלפי חוץ הם הציגו את עצמם כמי שנכנסו למלחמה מכוח ברית ההגנה עם פולין, אבל בסופו של דבר הם דאגו לאינטרסים האומיים של עצמם, ושיקורסקי העצמאי התחיל בשלב כלשהו להפריע להם.

"פולין תרמה תרומה גדולה לבריטניה במלחמה. הם תרמו תרומה גדולה בצרפת ובהגנה על שמי לונדון, וגם מאוחר יותר במבצעים כמו הפלישה לאיטליה. עם זאת בריטניה העדיפה למחוק אותם. במצעדי הניצחון הם דאגו שלא יהיה שום קצין פולני, בשביל לא להרגיז את סטאלין. עד היום הייצוג הפולני בתרבות הפופולרית שעוסקת במלחמת העולם השנייה ממש

לוקה בחסר".

תחת מעטה הסולידריות לכאורה שיחקה בריטניה משחק כפול ואפילו משולש. גם כאן העובדה שלשיקורסקי היה סוכן שניהל משא ומתן עם גרמניה לא תאמה את האינטרס שלהם לשלוט בגורל העם הפולני. MI6, גוף הביון הבריטי, יזם תוכנית מפורטת לחטיפתו, ואפילו לחיסולו, עם אנשי הסנציה הפולנית. העילה לכאורה הייתה חשד חמור לריגול לטובת הנאצים, שהתבסס על קשריו עם אנשי האבווה. בפועל פלקוב טוען שהראיות לכך היו קלושות, וככל הנראה לא זו הייתה הכוונה.

פה נכנס לתמונה המרגל היהודי השני, המומר אדוורד שרקייביץ'. שרקייביץ', היה היפוכו של מיקי'צ'נסקי: הוא היה נמוך קומה, המיר את דתו, בגד במולדתו ואף רצח אדם מבני עמו. הוא נמנה עם אנשי הסנציה והיו לו גם בוסים אחרים. פלקוב מגלה שהוא שירת את בריטניה, שזממה להשתלט על מנגנוני המודיעין הפולני כדי לנטרל את שיקורסקי.

מיקי'צ'נסקי פותה להגיע לפגישה עם קציני משטרה באיסטנבול, שם הגישו לו מארחיו כוס קפה ששמו בו מנה משולשת של סם הרדמה. סם הרדמה לא פעל, כנראה בגלל גופו החסון של מיקי'צ'נסקי. החוטפים פנו לאפיק אחר: הם חבטו בראשו והצמידו לאפו ממחטה

ספוגה בכלורופורם. מיקי'צ'נסקי ההמום הובל במטוס לעכו, שבה הוחזק בתנאים מחפירים ואף חלה במחלות שונות. במהלך כל הדרך שרקייביץ' פיקח עליו. מיקי'צ'נסקי לא נשבר בחקירתו, אבל זה לא הועיל לו. הוא הוצא להורג על ידי שרקייביץ' וחוקרי ה'דוויקה', המודיעין הפולני, ונטמן בחולות חיפה. לפי פלקוב נטמנו איתו האפשרות להצלתם של יהודים נוספים וכן הסכם השלום עם גרמניה.

על חשיבותו הרבה של המבצע בעיני הבריטים למד פלקוב מהאופן שבו הוא מודר, מההתייחסות אליו בקרב אנשי המודיעין וכן מהעובדה שהטייס שהוביל את מיקי'צ'נסקי קיבל עיטור מיוחד וחריג. בתוכנית הרב-שלבית לביצוע ההפיכה השקטה שהייתה אמורה להדיח את ראש הממשלה הגולה של פולין, היה לסילוקו

תעלומה. ספרו של פלקוב

מיקי'צ'נסקי נישא לאישה יהודייה - סופיה סגל מדווינסקי - ולדברי פלקוב נראה שהזהות היהודית גברה אצלו בשנותיו האחרונות

של מיקי'צ'נסקי ערך רב. פלקוב מתחקה גם אחר גורלו של שרקייביץ' לאחר הפרשה, והוא חושף שם פן נוסף בהתנהלות הבריטית ההפכפכה עם פולין: לאחר שסייע לבריטניה להכשיר את הקרקע להשתלטות על המודיעין הפולני, הוא גילה שהוא בסך הכל מילא תפקיד של תוכנית גיבוי, למקרה שתוכנית ההשתלטות הבריטית המקורית על המודיעין הפולני לא הייתה צולחת. בעוד ששרקייביץ' היה אמור לסייע להעלות לשלטון את פטרונו מודלסקי, שכבר ראה את עצמו כמפקדו של הצבא הפולני הגולה, האיש שבריטניה באמת רצתה להציב שם היה הגנרל אנדרס.

כמו פולנים אחרים ששירתו את בריטניה, גם שרקייביץ' הושלך כמו סמרטוט ישן לאחר השימוש, ושיקורסקי ואנשיו לא נטו להם חסד על הבגידה. בדומה לסוכני צללים פולניים אחרים, הממשלה הבריטית התכחשה לפועלו, הוא מת בעוני ובמחסור ונזכר בהיסטוריוגרפיה הפולנית כבוגד נאלח שניסה להדיח את שיקורסקי.

השאלות נותרו פתוחות

האם באמת מיקי'צ'נסקי היה יכול לשנות את מהלך העניינים בצורה דרמטית כל כך? האם באמת היה יכול להוביל להסכם שהיה מסיים את המלחמה לפני שהתפתחה לממדים מפלצתיים? האם הגורמים המתונים בגרמניה הנאצית היו מצליחים לשכנע את היטלר ולהתגבר על הקולות הבריוניים של אנשי המפלגה הנאצית? וכמובן, השאלה הגדולה ביותר: האם חלק גדול מהשואה היה נמנע בשל כך?

את התשובה המדויקת אנו לא יכולים כמובן לדעת, אבל גם פלקוב אינו סבור בהכרח שהסיכוי גבוה במיוחד. מה שהוא טוען זה רק שהדבר היה אפשרי, ושההיסטוריה אינה צועדת על נתיב סלול אלא נעה בתוך יער סבוך, שבו לכל צעד יש מספר רב של אפשרויות.

המחשבה שיהודי אחד היה עשוי להטות כך את מהלך העניינים נשמעת אולי לא כל כך מציאותית, אבל פלקוב משתמש במונח המוכר מתחום הכאוס של 'אפקט הפרפר', שבו אירוע קטן אחד, כמו משק כנפיים של פרפר, יכול להטות מערכת שלמה וליצור סופות במקום אחר. במקרה שלנו ייתכן שמיקי'צ'נסקי היה אחד הפרפרים האלו שהתעופפו באירופה ויצרו הזדמנויות שהיו יכולות להניע תהליכים מרחיקי לכת. אלא שבורא העולם רצה אחרת. ■

